

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXI

BELGRADE
1990

BALCANICA XXI, Beograd 1990, 1—411.

теолошко образовање, па је стога аутор коме се може поклонити поверење када понуди решење неког иконографскг проблема.

Књига Јанка Радовановића се појавила у право време, када је интересовање за византијску иконографију код нас у знатном порасту. Историчари уметности средњовековне Србије и Византије, који су наклоњени иконографским истраживањима, могу се на овој збирци радова поучити колика су и каква знања потребна да би се озбиљно, научно утемељено пришло проучавању неког иконографски занимљивог уметничког дела. За неке биће то подстицај да озбиљније студирају класичну теолошку ученост и допуне празнине разумљиве за лаичко образовање. Ако озбиљност ове књиге неког обесхрабри да се даље бави иконографским проблемима, биће то такође корисна последица, јер у времену специја-

лизације понекад је боље да се историчари уметности користе знањима аутора попут Јанка Радовановића него да сами улазе у подручја за које имају само скромну представу.

По поузданости и правој теолошкој обавештености, Јанко Радовановић је данас код нас изузетна личност, а његова иконографска истраживања подстичу свестрано изучавање великог уметничког завештања средњег века. Он је доиста усамљен у спремности да своја теолошка знања стави у службу изучавања старог сликарства. Треба се надати да ће појава ове књиге подстаћи младе, радознале људе богословског образовања да са истим маром, као и Радовановић, приступе решавању многих иконографских проблема које крију наши храмови живописани у распону од XI до XVIII века.

Сретен Петковић

СТУДЕНИЧКА РИЗНИЦА

Мирјана Шакота, *Студеничка ризница*, издали Просвета, Београд и Републички завод за заштиту споменика културе, Студије и монографије 7, Београд, 1988, 293 стр., 26 табла у боји, 210 црно-белих слика и цртежа

У релативно кратком времену — од 1981. до 1988. године, Мирјана Шакота, научни саветник-конзерватор Републичког завода за заштиту споменика културе Србије, подарила је нашој науци три изузетно значајне, студиозно и понето написане, брижљиво графички опремљене монографије ризница трију истакнутих средњовековних манастира у Србији: Бање код Прибоја (1981) Дечана (1984) и Студенице (1988).

Монографија о студеничком ризничком благу и две овде поменуће, раније објављене ризничке монографије истога науч-

ника, међусобно се допуњују и чине својеврсну трилогију која има значај капиталног дела, чиме је знатно обогаћена историографија уметничког стваралаштва Срба. На разне начине, својим натписима, стилем и другим карактеристикама, ризнички предмети допуњују историографију уметности и других балканских народа — Грка, Бугара, Турака, а такође оних који живе изван граница Балканског полуострва — Мабара, Румуна, Пољака, Руса, Немаца, са чијим су прецима Срби одржавали трајне или повремене политичке, културне, уметничке и друге везе.

Савесно и надахнуто написаним монографијама потврђиване су раније, сигурно утврђене вредности сачуваних предмета, а предочавана су сазнања стечена на основу нових истраживања, или су изрицане критичке сумње у њихове раније, по другим ауторима исказане позитивне оцене. Објављивањем преко стотину до сада непознатих, раније неоправдано занемарених предмета у ризничким збиркама Студенице, ствараоаштво српских вештих мајстора од заната и уметника осветљено је из новог угла, нарочито дела настала у XVIII и XIX веку.

Изучавајући предмете у српским ризницама, Мирјана Шаkota им није пришла, и то је њена велика заслуга, применом метода селекције, као што су то учинили њени претходници, већ их је одредила по њиховој општој вредности, једнако важним представницима некадашњих већих целина у односу на материјалну културу, уметничко схватање и општу атмосферу духовних вредности одређеног времена, не узимајући у обзир да ли су израђени од драгоценних материјала или обичних, простијих, било да припадају врхунским делима уметности или да су њени мање вредни сведоци. Хетерогени сплет вредности ризничког инвентара Студенице није раније сагледаван у сложеним контекстима историје, политике, културе, вере, истакнутим личностима и веза са суседним народима или са онима из удаљенијих регија. Мирјана Шаkota је својим, по нашем мишљењу позитивним, неселективним ставом према ризничком материјалу, при савесно вођеним анализама и логичним закључцима наведене факторе узимала у обзир, указујући тиме пут будућим истраживачима српске историје примењене уметности, посебно предмета ризничког блага, а нарочито оних раније изостављених и заборављених, претежно насталих од XVIII до XX века.

Ризничка трилогија Мирјане Шаkota садржи подстицајан

основ за неколико студија, чак и целих књига, о предметима насталим у наведеном времену. Примера ради, указујемо на тему о балканском стилском синкретизму којим су обухваћени сплетови најхетерогенијих стилских елемената и орнаментално обиље у својеврсном складу презентовани на више или мање успелим делима уметничких заната. Међутим, предметни настали у помињаном времену, раширени по црквама, музејима, приватним збиркама, не траже само опште оцене, већ продубљене анализе, откривање и истраживање путева и начина како су тада стилски елементи стизали у земље Балканског полуострва, односно у Србији, и одговоре на питање да ли се у насталим стилским синтезама налазе самоникле, регионалне па и локалне специфичности.

Кроз десет страница текста „Студеничке ризнице“ аутор нас узводи у стошездесет година стару, њену до сада најпотпунију библиографију. Историја ризнице од XII до XX века тешње је повезана са историјом самог манастира. Својим богатим садржајима и новим подацима, помињани текстови остаће у целини и појединостима незаобилазни за будуће истраживаче Велике лавре и других ризница у Србији.

Каталожки део „Студеничке ризнице“ почиње металним предметима, њеном најбогатијом збирком, наставља се тканинама и везовима, следе их ликовна остварења — иконе, слике и графика, а на крају је дато место кодексима, штампаним књигама и архивској грави на српском, турском, немачком, руском и румунском језику. Свакој групи сродних предмета претходи расправа о проблемима које намећу, а закључци испуњавају рубрике јединица каталожког обрасца. Узорно сročени текстови каталожких јединица прашени су односним библиографским подацима. На основу таквог педантног начина каталогизирања могло се лако утврдити да је овом

приликом први пут објављено преко стотину ризничких предмета, претежно металних. Међу њима су предмети литургијског значаја (кадионице, кандила, дискоси, звездице, ложице, копља), затим мали њивоти за мошти, неколико прелепих панагија и напрсних иконица-енколпиона, напрсних њивота, амајлија, крстова, понеки комад накита, репрезентативне сребрне и понеке позалаћене пафте, са појасевима. Вотиве — заветне дарове, израбене од сребрног лима у XVIII и XIX веку, оболеле особе, вођене тврдом вером и безмерном жељом за оздрављењем, прилагале су цркви, односно стављале испред иконе одређеног свеца; ти су прилози са натуралистичким приказима оболелог дела тела, ликовно остварени претежно у духу фолклорне наиве. Обичај прилагања вотива те врсте био је веома ширен међу православним и католичким народима на Балкану, а познат је и у целој Европи.

Поглавље Тканине и везови садржи 37 литургијских и црквених одевних предмета, од којих до објављивања ове књиге 8 није било још евидентирано. Међу тим материјалом налази се већ објављени „крсташ-барјак“, а представљао је тада, а још и данас представља велику непознаницу студеничке ризнице. Мирјана Шакота је у уводном, правном делу „Тканине и везови“ указала знатну пажњу том занимљивом предмету. Помном анализом симболичких знакова, пришивених или везених на делове тзв. барјака-крсташа — двоструки крст са супеданеумом и Голготом, два грчка крста на странама, а над свим тим три везене розете астралног типа, Мирјана Шакота је дошла до закључка да су ти елементи у контексту у коме се јављају значајни за сепуукраини култ, а то поткрепљује са доста аргумената и опрезно претпоставља да у том случају: „...можда и није посредни барјак, чији је облик заставе са три пера тек нека накнадна рестаурација, из

незнања, могло да му да, већ да тканина, која потиче из XIV века, представља покривач за гроб Стефана Немање, св. Симеона, један од многих које је ова светиња добијала током своје дуге историје. Тој процени иде и на руку чињеница да је тканина имала нашивене и извезене представе само са једног, горњег лица. У традицији XIX века, која га већ сматра барјаком, она се и везује за Стефана Немању“.

Двоструки крст са Голготом, сунце и месец на странама по врх крста, искројени су од памучног, сивог броката, приликом неке оправке у XVI веку. Без много пажње пришивени делови броката, свакако у секундарној примени, можда су кројени од неког кафтана (о употреби турских кафтана за израду црквене одеће у Дубровнику и на његовој широј територији у XVI веку, била је тема коју смо пре неколико година изучавали). По асиметричној шару, сложеној од лепршавих мотива цвећа веома омиљеног код Турака — тулипана, каранфила, дивље руже, а чијој је неправилности допринела и чињеница што су брокатне апликације састављене од парчади те тканине, а да се при њиховом спајању није обраћала пажња на то да ли се шаре допуњују, или да било како стоје једна спрам друге, а могуће је да је до тога дошло због недостатка одговарајућих комада тканине који би се могли тако саставити да орнаментални склад на тканини не би био нарушен. Чини нам се да би расуђеност мотива и живост композиције говориле у прилог каснијој датацији броката, тј. да је настао у првој половини XVII века.

Дело Мирјане Шакоте сведочи о њеном дубоком и странеом познавању материје коју је годинама изучавала. Ценимо га као велики допринос науци. Оно нам је и људски блиско због поштивања и љубави које аутор осећа према том споменику. Својом књигом, по-

ред значајних, пригодних издања других аутора, Мирјана Шаkota је много допринела сјају скоро одржане свечане прославе поводом осам векова постојања овог славног Немањинског манастира. Њене хумане, топле речи посвете „Људском разуму“ за који верује да неће допустити да природна целина Манастира, предодревена на вечно трајање, буде нарушена због свакодневних и пролазних потреба.

Не могу а да не наведем у истом духу написан текст за-

вршног одељка у глави Историја студеничке ризнице, у којем М. Ш. казује следеће: „Још једном изражавам искрену наду да ће се због неутољиве жељи за духовним вредностима открити мудрији и целисходнији начин за решење питања насушне потребе за здравом водом а Студеница наставити да траје у својој ничим не нарушеној лепоти.“

Верена Хан

НАУЧНИ СКУП „МИГРАЦИЈЕ НА БАЛКАНУ ОД ПРАИСТОРИЈЕ ДО ДАНАС“

Априла 1988. године на Калифорнијском универзитету у Санта Барбари одржан је међународни научни скуп о миграционим кретањима на Балкану кроз векове.

Скуп је организовало Одељење за историју овог универзитета на основу споразума о научној сарадњи са Балканолошким институтом САНУ.

Учествовало је по осам научника са југословенске, односно америчке стране. Делегацију Балканолошког института предводио је њен тадашњи директор академик Радован Самарџић. Чланови су били: Никола Тасић, Драгољуб Драгојловић, Драгослав Антонијевић, Веселин Буретић, Бурица Крстић и Милан Ст. Протић. Као гост учествовао је и професор Драгољуб Живојиновић. Од америчких историчара на првом месту треба поменути професора Димитрија Борбевића главног организатора и домаћина скупа. Остали учесници су били: Марк Стефановић, Роберт Фрејкс (Robert Frakes), Хенрик Бирнбаум, Бариса Крекић, Линда А. Нелсон, Франк Ј. Фрост и Елзи Ивансич Данин (Elsie Ivancich Dunin).

Саопштења са скупа обухватила су огромно временско раз-

добље од прансторије до данашњих дана. Учесници чија се научна интересовања крећу од археологије и етнологије, преко античке историје и историје средњег и новог века, до савремених политичких кретања, успели су да, својим радовима, пруже вертикалну слику миграционих промена, њихових узрока и последица, које су обележиле читаву историју Балкана.

Научни скуп у Санта Барбари одржан је на енглеском језику. Многи студенти универзитета, као и публика заинтересована за ову тему, редовно су присуствовали раду скупа. Последег дана сала у којој је симпозијум одржан била је мала да прими све оне који су желели да чују разговор којим је скуп закључен.

Овај скуп има вишеструки значај за Балканолошки институт САНУ. Прво, дошао је као последица споразума о сарадњи са једним угледним америчким универзитетом, што је само по себи успешан потез, врло редак у југословенским условима. Друго, пружио је прилику да о једној изузетно значајној теми историје Балкана говори читав низ стручњака и да се на најбољи начин представи америчкој